

מטבעות עתיקים:

איסוף, השקעה, השוק העולמי והישראלי

מאת: רוברט דויטש

איסוף מטבעות עתיקים הוא עיסוק עתיק יומין, המשלב מספר תחומים שמשלימים זה את זה והמקנים הנאה רבה לאספן. המטבע העתיק מסמל תרבות חומרית. הוא הומצא באיי יוון, 2,600 שנה לפני זמננו, והתפשט במהרה ברחבי העולם העתיק. בתנ"ך אנו מוצאים את הפסוק: "כסף מרוקע מתרשיש יובא" (ירמיהו י'; 10). יתכן שהכוונה לבצעי כסף מרוקעים (מוטבעים) שהובאו מתרשיש אשר בקיליקיה, בדרומה של טורקיה היום.

שלט הפרסום של העת העתיקה

מטבע הוא יצירת אומנות תלת ממדית. לפעמים האומן שגילף את הרושמות, שבעזרתן הוטבעו המטבעות, מצא לנכון לחתום על יצירתו, בדומה לפסל שחותם על פסליו. בנוסף, תחום המטבעות העתיקים רווי מידע. הם שימשו כאמצעי פרסום (הוצאת מוניטין), ונוצלו להעברת ידיעות שהן למעשה מאורעות היסטוריים.

דוגמה טובה לפרסום מסוג זה הם המטבעות המכונים "יהודה השבויה". אלה מטבעות שנטבעו על ידי הרומאים בתקופתם של הקיסרים אספסיאנוס וטיטוס, לאחר שהחריבו את ירושלים ואת בית המקדש השני בשנת 70 לספירה. על גבי מטבעות מסוג זה העשויים ברונזה, מופיעים שבויים יהודים לצידי עץ דקל, שהיה סמלה של יהודה, והכתובות: IVDAEA CAPTA (יהודה השבויה) או DEVICTA IVDAEA (יהודה המנוצחת). במטבעות מסוג זה, העשויים מתכות כסף וזהב, מופיעה יהודה בדמות אישה שבויה הנשענת על כן שלל ומתחתיה הכתובת IVDAEA (יהודה). קיימים גם טיפוסים של מטבעות "יהודה השבויה" נדירים ביותר או יחידים במינם. מטבע מעניין במיוחד הוטבע על ידי הקיסר נרווה (96-98 לספירה). על פני המטבע מופיע עץ דקל, סמלה של יהודה ומסביב הכתובת: FISCO IVDAICI SUBLATA CALVMNIA (ביטול חרפת המס היהודי). הכוונה היתה לביטול המס שהוטל על כל היהודים לאחר חורבן בית שני. הפצת מטבעות מסוג זה הביאה במהרה לידיעת הציבור את מעשה כיבוש יהודה או ביטול המס.

הנושאים המופיעים על גבי המטבעות העתיקים

המטבעות הוטבעו במתכות ברונזה, כסף וזהב וערכם היה שווה למשקל המתכת. לפעמים בעת העתיקה, במסחר היום יומי, התשלום נעשה בעזרת שקילת המטבעות ולא בספירתם. לעתים שמו של המטבע ניתן לו על פי משקלו. כך לדוגמה, מטבע שקל הכסף קרוי כך על שום שמשקלו היה שקל אחד (שקל שווה היום ל-14 גר'). יחידת המשקל הקרויה 'שקל' היתה בשימוש ביהודה בתקופת בית ראשון עוד לפני המצאת המטבע.

הנושאים שמופיעים על גבי המטבעות הם רבים ומגוונים. כך לדוגמה נמצא את רוב הסיפורים המיתולוגיים היווניים והרומיים וכן של עמים אחרים. נושאים חביבים במיוחד על מתקיני הרושמות היו החי והצומח. מהחי נגלה את רוב החיות שהיו ידועות בעת העתיקה, דוגמת פילים, אריות, פנתרים, חיות מקרינות, פרים, סוסים, כלבים, נחשים, צבים, דגים, תרנגולות ושורה ארוכה של מיני ציפורים שהבולטות שבהן הן הינשופים, הבזים והנשרים.

על המטבעות היהודיים נראה את עץ הדקל וכפות התמר, אשכולות ענבים ועלי גפן, רימונים ואשכולות תמרים. כלים, כלי נגינה ובמיוחד כלי קודש נפוצים ביותר. חוצצרות וכינורות הוטבעו על גבי מטבעות מרד בר כוכבא, ובמטבעות העיר פניאס נראה את האל פאן מנגן בחלילים. מפעלי בנייה ומקדשים מופיעים על גבי מטבעות של כל העמים. על גבי מטבע כסף

של בר כוכבא נראה מקדש בסגנון רומי. אך ברור, שהכוונה היתה להראות את בית המקדש בירושלים שחרב כשישים שנה קודם לכן. נושא נוסף חשוב הם דיוקנאות המלכים והקיסרים. כך לדוגמה נגלה את דמותו של אלכסנדר הגדול על מטבעותיו ומטבעות יורשיו, ועל גבי מטבעות הרומאים נמצא את דמויות כל הקיסרים ששלטו לאורך השנים. כמו כן, מופיעות עליהם רוב נשות הקיסרים וילדיהם. יש דמויות של שליטים שלא מוכרים ממקורות אחרים (דוגמת פסלים או ציורים) והם ידועים אך ורק ממטבעות. אספן מנוסה יזהה מיד מטבע על פי הדיוקן שמופיע עליו, גם אם הכתובת לא השתמרה. על גבי מטבעות יהודיים לא נתגלו לצערנו דמויות שליטים. זאת כנראה בגלל האיסור של "לא תעשה לך פסל וכל תמונה". כך אין אנו מכירים את דמותם של מלכי החשמונאים יהוחנן, ינאי, יהודה ומתתיהו או של הורדוס המלך. למרות זאת, שניים מקרב בניו של הורדוס, אנטיפס ופיליפוס וכן נכדו אגריפס הראשון ובנו אגריפס השני, עברו למזלנו על האיסור ודמויותיהם כן עוצבו על חלק מהמטבעות. כך קרה, שהמטבעות הם המקור היחיד להכרתנו את חלק מהדמויות של מלכי יהודה.

מטבע רומי מברונזה עם הכתובת "יהודה השבייה", שנת 70 לספירה.

מטבעות כהשקעה

כמות המטבעות שנתגלו ואשר עוד ניתנים להתגלות היא סופית (לא טובעים יותר מטבעות עתיקים). לכן, בנקודה מסוימת בזמן, הביקוש יעלה על ההיצע. קניית מטבעות קלה יחסית וקיימות כמה עשרות גלריות וחברות רציניות בעולם העוסקות בממכר ובמכירות פומביות, נזכיר את החשובות שבהן. בארה"ב: סופריור, נומיסמטיק פיין ארט והרלן ברק. באירופה: שטרנברג, בנק לאו, לנטז מונטז צנטרום, סותבי'ס, כריסטי'ס, ספינק ועוד רבים אחרים. יש לציין שבשווייץ כמעט לכל בנק יש מחלקה העוסקת בהשקעה ובממכר מטבעות עתיקים.

חלקם עורכים מכירות פומביות שנתיות או דו-שנתיות. כמו כן, נערכים ברחבי העולם מאות ירידים שבהם מציגים מאות סוחרים מטבעות את אוספיהם. בארץ נערכות בפסח ובסוכות שתי מכירות פומביות של מטבעות עתיקים. המכירות נערכות במלון דן תל-אביב על ידי 'מרכז ארכיאולוגי'. ההשקעה במטבעות עתיקים, בדומה לתחומי אומנות אחרים, תהיה כדאית אם מקפידים על שני כללי יסוד: 1. קונים אצל סוחרים מורשים על ידי רשות העתיקות, שהם בעלי מקצוע מעולים בתחום הנומיסמטיקה. 2. מקפידים על איסוף מטבעות באיכות גבוהה או מטבעות נדירים.

כללים אלה הוכיחו עצמם בשתי מכירות פומביות שערכה חברת סופריוור בניו-יורק בשנת 1991 ובשנת 1992, שם נמכרו מטבעות יהודיים מאוסף ברומברג. בשתי המכירות הושגו מחירי שיא למטבעות היהודיים הנדירים. לדוגמה, מטבע זעיר מכסף שעליו מופיע שושן צחור והכתובת "יהד" (פריט מס' 1) נמכר ב-1,302 דולר, מטבע זעיר נוסף שעליו מופיעה הכתובת "חזקיהו הפחה" (פריט מס' 3) נמכר ב-4,620 דולר. המטבעות הנדירים של המרד הגדול נגד הרומאים (66-70 לספירה) השיגו מחירי שיא בכל הזמנים. שקל כסף מהשנה הראשונה למרד הגדול מטיפוס נדיר ביותר (פריט מס' 56), נמכר ב-242,000 דולר! רבע שקל מהשנה הראשונה למרד (פריט מס' 62) - שרק שניים ממנו ידועים בעולם - השיג מחיר שיא של 253,000 דולר! שקל כסף מהשנה הרביעית למרד (פריט מס' 72) נמכר ב-25,300 דולר, חצי שקל כסף מהשנה הרביעית למרד הגדול (פריט מס' 383), נמכר ב-186,000 דולר! שקל כסף נדיר מהשנה החמישית למרד במצב בינוני (פריט מס' 389), השיג מחיר של 71,500 דולר, סלע כסף מהשנה הראשונה למרד בר-כוכבא (פריט מס' 79), נמכר ב-79,750 דולר. גם מטבעות ברונזה יהודיים נדירים השיגו מחירים גבוהים. מטבע של אגריפס הראשון שעליו מופיע דיוקנו של קליגולה (פריט מס' 349) נמכר ב-29,700 דולר, ומטבע נוסף של אגריפס הראשון שעליו מופיע דיוקנו של אגריפס עצמו (פריט מס' 41), נמכר ב-11,500 דולר.

להיט נוסף היו מטבעות "יהודה השבויה" אשר במצבים טובים השיגו מחירים גבוהים. לדוגמה, דינרי כסף (פריט מס' 288), נמכרו ב-1,080 דולר ושני מטבעות זהב שנשאו את הכתובת: IVDAEA, האחד שהיה במצב טוב מאוד (פריט מס' 285), נמכר ב-23,100 דולר והשני שהיה זהה למטבע הקודם (פריט מס' 286), אבל במצב מעולה, השיג מחיר שיא של 60,500 דולר. מטבע ברונזה של אספסיאנוס "יהודה השבויה" (פריט מס' 297), נמכר ב-11,550 דולר, ומטבע ברונזה של נרווה המודיע על "ביטול חרפת המס היהודי" (פריט מס' 314), נמכר ב-9,570 דולר.

המחיר הכולל שהושג עבור האוסף שהיה מורכב מ-626 מטבעות יהודיים ורומיים הקשורים להיסטוריה היהודית, היה כ-3 מיליון דולר. יש לציין, שהזוג ברומברג, שהיו יהודים נדיבים, תרמו את התמורה למוזיאון ישראל.

איסוף מטבעות עתיקים

מטבעות יווניים ורומיים בכלל וכן מטבעות יהודיים בפרט, הם נושא פופולרי בקרב האספנים בארץ ובעולם. מטבעות היהודים פופולריים במיוחד בקרב יהודי ארה"ב. המטבעות היקרים יותר הם מטבעות הכסף מתקופת המרד הגדול (66-70 לספירה), שכוללים את שקל הקודש ואת חצי השקל ששימש בזמנו כתרומת מחצית השקל לבית המקדש, וכן מטבעות מרד בר כוכבא (132-135 לספירה), הסלע (טטראדרכמה) והזוג (דינר), שנטבעו על גבי מטבעות הרומאים.

מטבעות יהודיים העשויים מברונזה פופולריים במיוחד. אלה נטבעו בתקופת החשמונאים ובית הורדוס, בתקופת המרד הגדול ומרד בר כוכבא, וכן על ידי נציבי רומא בארץ. כמו כן, מטבעות ברונזה נטבעו גם ברוב ערי ארץ-ישראל בצורה אוטונומית, דוגמת ירושלים, טבריה, קיסריה, בית שאן, ציפורי, יפו ועזה.

הספרים לצורך לימוד תחום אספנות מטבעות היהודים נמצאים בהישג יד. מומלץ לרכוש את ספרו העברי החדש של פרופסור יעקב משורר, 'אוצר מטבעות היהודים' בהוצאת יד בן צבי, או את ספרו האנגלי של David Hendin Guide to Biblical Coins, ספר זה שמכיל גם מטבעות רומיים המכונים "יהודה השבויה", כולל דירוג על פי נדירות וכן מחירי מינימום.

אספן העוסק בתחום המטבעות העתיקים נהנה הנאה מרובה ומעשיר את ידיעותיו בתחומים רבים דוגמת היסטוריה, גיאוגרפיה, מיתולוגיה ואומנות. עם זאת, נזהיר את הקוראים שעלולים להידבק בחיידק של איסוף מטבעות עתיקים: "המחלה הזאת קשה ואין תרופה לריפוייה".

רברט דויטש - מנהל המרכז הארכיאולוגי ביפו העתיקה ומורשה על ידי רשות העתיקות.

דגמי המטבעות למטה:

1. מטבע כסף זעיר מתקופת שלטון פרס בארץ-ישראל, מאה רביעית לפנה"ס. הכתובת מציינת את שמה של יהודה "יהד".
2. סלע כסף מימי בר כוכבא, שנת 132 לספירה. על המטבע מופיעה חזית בית המקדש ומסביב שמו של מנהיג המרד "שמעון".
3. שקל הקודש שהוטבע בשנת ב' למרד, 67 לספירה. הכתובת מציינת: "שקל ישראל".
4. דוגמה נוספת לשקל הקודש מתקופת המרד הגדול, 66-70 לספירה. נושא את הכתובת: "ירושלים הקדושה".

1

4

3

2